

Några synpunkter på norrlands- industriernas utveckling.

Vid Härnösand-mässan i Härnösand den 26 april 1941 höll direktören i Industriens Utredningsinstitut Ragnar Sundén ett anförande om »Några synpunkter på norrlandsindustriernas utveckling», vilket här nedan återgives i sina huvuddrag. Det föredrag, som vid samma tillfälle hölls av direktör Torsten HERNOD om »Industrien och Norrlands försörjningsproblem» kommer att ingå i en samling av orienterande redogörelser om aktuella norrlands-spörsmål, vilken inom kort publiceras av Industriens Utredningsinstitut i anslutning till den inom institutet bedrivna norrlands-utredningen.

Det norrländska näringslivet och enkannerligen skogsindustrierna ha under de senaste årtiondena genomgått betydande strukturella förändringar. Den äldsta grenen av vår norrländska träförädlingsindustri, nämligen sågverksrörelsen, har nått sin kulmen och är nu stadd i tillbakagång. I gengäld har massaindustrien expanderat och därigenom bidragit till att motväga sammankrympningen inom sågverksrörelsen. Den compensation, som den ökade driften vid massafabrikerna inneburit, har dock icke, sedd ur sysselsättningssynpunkt, varit fullständig. Arbetstillfällena inom skogsindustrien, betraktad som ett enhetligt begrepp, ha sedan slutet på 20-talet gått tillbaka. Mellan åren 1929—30 å ena sidan och 1936 å andra sidan, alltså under mindre än ett decennium, hade antalet sysselsatta arbetare inom de norrländska skogsindustrierna sjunkit med 10 000. Den fortsatta utvecklingen syntes redan före krigsutbrottet och oavsett den växande utrikespolitiska spänningen osäker, delvis även oroande. Hur framtiden skall komma att gestalta sig, beror på ett flertal faktorer. En av dessa, och den som först faller i ögonen, är frågan om avsaltningsmöjligheterna på våra utländska exportmarknader. En annan därmed direkt sammanhängande faktor är tvånget till rationalisering för att möjliggöra konkurrenskraftiga priser. Att betydande steg tagits för en effektivisering av driften vid massafabrikerna är väl bekant. Siffermässigt belyses denna företeelse om man nämner, att för förädling av en kubikmeter råvara åtgick 1929—30 i genomsnitt 4,4 arbetstimmar, 1936 däremot endast 3,4 arbetstimmar. Eftersom vidare vid de båda tid-

punkter, som jämförelsen avser, den totala kvantiteten av inom skogsindustrien förädlad råvara var densamma, kan man mycket förenklat uttrycka saken så, att de 10 000 man, som blivit överflödiga, voro utrationaliserade. Men detta är som sagt ett mycket förenklat resonemang och det kräver omedelbart det kompletterande påpekandet, att om rationaliseringsprocessen inte ägt rum, är det mycket tvivelaktigt, om vi överhuvudtaget kunnat sälja några större kvantiteter massa från Norrland till utlandet; då talar all sannolikhet för att flera verk hade fått stå stilla och måst läggas ned och att antalet friställda i stället för 10 000 hade varit väsentligt högre. Den skedda förändringen — vågar man därför säga — har varit en livsbetingelse för den norrländska industrien och därmed för den främsta svenska exportnäringen.

Betydelsefull ur sysselsättningssynpunkt har emellertid också varit den förskjutning från sågning till massatillverkning, som under 30-talet ägt rum och som närmare belysts av 1936 års skogsutredning. 1929—30 tog sågverksindustrien i anspråk 13 miljoner kubikmeter råvara, massaindustrien åter 11,6 miljoner. År 1937 förbrukades däremot inom sågverksindustrien allenast 11 miljoner men inom massaindustrien 15 miljoner kubikmeter råvara. Massaindustrien är emellertid jämförelsevis mindre arbetskrävande än sågverksrörelsen; i själva verket ligger arbetsinsatsen per råvaruenhet 60 % lägre vid massaframställning än vid försågning. Detta förhållande har naturligtvis i sin mån medverkat till den nedgång av antalet arbetstagare inom skogsindustrierna, vilken jag nyss sökt illustrera. Orsakerna till denna förskjutning från en förädlingsform till en annan äro väl till en del att söka däri, att produktpriserna i förhållande till framställningskostnaderna ha ställt sig gynnsammare för massan än för sågverksprodukterna. Men det finns också ett annat och i den allmänna diskussionen länge mindre observerat skäl, nämligen de krympande virkestillgångarna.

Sågverksdöden är endast ett symptom för den mera djupgående kris, som ligger latent och som riktar sig mot själva grundvalen för de norrländska skogsindustrierna, icke blott sågverken utan så småningom också massafabrikerna. För industrimän, som tänkt över dessa problem, har det stått klart, att åtgärder måste vidtagas för att säkerställa både att det skogskapital, som ligger till grund för särskilt landets pappersmassetillverkning, ökas och att avkastningen av detta kapital höjes så mycket som möjligt. Detta är en positiv uppgift, men det är också en uppgift, som kräver sin tid. Om det eftersträfvade resultatet skall uppnås, är det — såsom av bl. a. lands-

hövding Engberg framhållits — måhända ofrånkomligt att begränsa avverkningarna för en icke alltför kort tidrymd. Redan detta måste föra med sig konsekvenser för den i skogar och flottleder sysselsatta arbetande befolkningen i de berörda ådalarna. Men ett sådant sanerings- och konsolideringsprogram för de norrländska skogstillgångarna måste givetvis också få följdverkningar för de skogsförädlade industrierna. Det kan näppeligen synas rationellt att hålla ett stort antal företag i gång med otillräckligt utnyttjande av kapaciteten. Resultatet skulle bli en oräntabel, kostsam industri, vilken icke skulle ha förutsättningar att stå sig i konkurrensen på världsmarknaden. Och det är ju detta, som är en av kärnpunkterna i problemet, att det här gäller en exportindustri, som måste stå på höjden av effektivitet för att kunna hävda sig i den hårda kampen å marknaderna.

Så fattat, är det problem, som vi här möta, ett långsichtsproblem, som kräver en gemensam planläggning och ansträngningar, i vilka alla de berörda företagen böra ta del. Det gäller att se de stora huvuddragen i de norrländska produktionsfrågorna och att ur dessa draga ut en syntes, på vilken ett positivt handlingsprogram kan byggas. Som läget nu är, karakteriseras detta i betydande utsträckning av en ganska starkt utpräglad länsmerkantilism, när man icke rent av driver de lokala synpunkterna så långt, att man kräver en protektionism för de särskilda ådalarna. Motivet är oftast månheten om att för en viss trakt bevara arbetstillfällena. Därvid ser man emellertid i regel endast till arbetstillfällena vid förädlingsverken, icke till dem som finnas i skogsbygden, ehuru det är uppenbart, att man måste söka klargöra, huru mycket det ena och det andra i själva verket betyder. Man ser icke heller till, vilka återverkningar som arbetskraftens och verkets bindande vid en floddal får på sysselsättningen i en annan.

Det är mot bakgrunden av detta behov av överblick, av samman-syn, som man har att se det beslut, som representanter för den norrländska skogsindustrien fattade redan före krigsutbrottet, och som innebar, att denna industri borde bemöda sig om att gemensamt söka lösa de framtida problemen och att föreslå åtgärder å angränsande områden, som betingades av de lösningar, till vilka man kunde komma fram.

Men om det inför de stora mötande problemen var klart, att överksamhet innebar risker, så kunde det å andra sidan ej heller förnekas, att det låg en viss fara i förhastande. Åtskilliga frågor krävde kompletterande analyser och insamlande av sakmaterial.

Icke minst gällde detta den grundläggande frågan om en avverkningsberäkning och uppställande av en virkesbalans för framtiden. På detta område förelågo endast brottstycken av delvis mycket olikartad beskaffenhet och framlagda i mycket skilda sammanhang. För att klarlägga det förhandenvarande läget och på grundval av detta och föreliggande tendenser sluta sig till utsikterna för framtiden kom industriens norrlandsutredning till.

Men det var också klart för dem, som ägnade sin tid och sitt intresse åt denna uppgift, att det måste betraktas som ytterst otillfredsställande, om resultatet av de verkställda studierna enbart skulle bli rekommenderandet av en återhämtningsperiod inom det norrländska skogsbruket, en period, under vilken sysselsättningsproblemet inom trävaru- och massaindustrien, ja, överhuvudtaget uppgiften att för den växande norrländska befolkningen skaffa arbete, skulle bli oerhört brännande. Därför vidgades de perspektiv, som lades på utredningen. Man måste söka komma till en uppfattning om vilka möjligheter näringslivet som helhet besitter att bereda bröd och arbete åt norrlänningarna och att göra detta inom deras egen hembygd — utan att anställa en folkvandring av det slag, som visserligen nu är på modet på sina håll, men mot vilken tanke exempelvis direktör Hérnod så kraftigt reagerat och stämplat som en icke önskvärd nödfallsutväg.

Närmast tillhands syntes ligga en undersökning av vilka möjligheter som funnes till upptagande av nya tillverkningar på grundval av skogens produkter. Att låta en vidareförädling av cellulosan mynna ut i en ökad framställning av papper framstod måhända såsom den enklaste lösningen, men emot denna uppreste sig en mångfald handelspolitiska hinder. En annan uppgift vore tillverkning av högre kvaliteter av cellulosafibern och en kemisk förädling av denna fiber. På dessa områden liksom när det gäller det i vissa avseenden närbesläktade spørsmålet om ett bättre tillvaratagande av skogens och skogsindustriens avfallsprodukter, är det naturligen icke meningen att den inom industrien bedrivna utredningen skall söka prestera färdiga problemlösningar; den vill fastmer uppsöka och formulera de väsentliga problemen samt analysera de tekniska och ekonomiska förutsättningarna i stort för deras lösande. De konkreta produktionsuppgifterna bli däremot givna föremål för den vidgade tekniska forskning, som vårt land i synnerhet på detta område är i så stort behov av. I Norrland ha vi onekligen i våra skogar en av de förnämsta grundvalarna för en högt utvecklad kemisk industri och i våra vattenkrafttillgångar ha vi den andra av dessa förutsätt-

ningar. Kommer därtill forskning och erforderligt kapital bör det icke vara oberättigat att hysa goda förhoppningar om Norrlands industriella framtid.

De möjligheter, som erbjuda sig till insatser från näringslivets sida i Norrlands folkförsörjning såvitt gäller både skogsindustrien och åtgärderna utanför denna näring, ha naturligtvis ingalunda blivit opåverkade av krigsförhållandena. De anade men osäkra perspektiven på framtiden för skogsnäringen sluta nu i den fullständiga ovisshetens töcken, när det gäller avsättningsmöjligheterna. Länder, från vilka vi numera helt eller i det närmaste fullständigt äro avspärrade, Förenta Staterna, Sydamerikanska republikerna, Japan, England och Frankrike, voro före kriget köpare av $\frac{3}{4}$ av den svenska skogsindustriens samlade produktion. Enbart till Förenta Staterna gick 45 % av all svensk cellulosa. Avstängningen av tillförseln från Sverige har därute föranlett nyanläggningar av fabriker och utvidgning av redan existerande sådana. Därigenom synes Förenta Staterna ha fyllt icke bara en högst avsevärd del av sitt eget inhemska behov utan torde under fjolåret ha kunnat tillgodose förbrukningen av cellulosa även i Sydamerika. Vi måste under alla förhållanden därför, även om spärren lättar, räkna med en ännu hårdare utlandskonkurrens.

Å andra sidan har avspärrningen också inneburit, att svenska varubehov, som tidigare täckts genom import från transatlantiska länder, nu icke längre kunna tillgodoses. Här tränger sig med växande styrka, ju längre avspärrningen varar, fram ett behov av ersättningsproduktion. Om också det program, som uppgjorts för industriens norrlandsutredning, främst tar sikte på problem, som äro oberoende av krigsförhållandena, är det dock naturligt, att man inom utredningen ägnar stort intresse åt de möjligheter, som den nuvarande situationen kan innebära just för de norrländska näringarnas förkovran. Jag tror det är den store amerikanske tänkaren Emerson, som för hundra år sedan fällde de bevingade orden: »Tiden måste studeras som järtecken, som heliga blad, varpå en betydelsefull mening är inristad, om vi blott äga skarpsinne och kärlek nog för att leta ut denna.» Och han tillfogar: »I dag är en förklädd konung. Låt oss demaskera honom, då han går förbi.» Ja, är det inte så att just nu, när allting förändras, när allt kastas i smältdegeln och omstöpes, då är det, som vi icke blott ha prövningar att utstå utan även chanser att gripa? Den aluminiumtillverkning, som man kan hoppas snart skall komma till stånd vid Kubikenborg, grundar sig som bekant på råvaran andalusit från Skellefteåfältet.

Inom den västerbottniska och norrbottniska bergslagen påträffas emellertid också andra malmer, som framstå såsom värdefulla tillskott under rådande förhållanden och kanhända även för framtiden. Jag såg just härom dagen i det officiella organet för den tyska fyraårsplanen en intressant utredning om det europeiska försörjningsläget ifråga om non-ferro-metaller. Denna synes bekräfta betydelsen av de nordsvenska koppar-, bly- och andalusitförekomsterna.

På träkemiens område ha under inflytande av krig och avspärrning de synpunkter, som redan före krigsutbrottet kunde läggas på önskvärdheten och möjligheterna av en ytterligare förädling av cellulosan, givetvis snarare fått ökad än minskad aktualitet. Härtill kommer tanken på en inhemsk framställning av flytande bränslen och smörjoljor genom utnyttjande av torv och töre. Sedan skogen skördats uppe i Norrland och icke minst i Norrbotten finnas stubbarna, toppar och grenar kvar. Råvaran för sågverken har sinat, men det som återstår och som hittills delvis betraktats som ganska gagnlöst avfall representerar kanhända snart en betydande nationell tillgång. Väl vore, om det kunde ordnas så, att icke blott själva tjärutvinningen, vilken dock redan den representerar icke obetydliga arbetstillfällen, utan också den efterföljande hydreringsprocessen kunde förläggas dit upp. En viktig förutsättning härför, nämligen riklig tillgång på billig elektrisk kraft, är i varje fall för handen.

Men när det gäller de norrländska produktionsproblemen får man inte förenkla dem därhän att man endast ser till ett par av förutsättningarna, nämligen råvaru- och energitillgångarna. Man måste också ha klart för sig, att andra faktorer finnas, som äro ägnade att avsevärt höja produktionskostnaderna till de nordliga landsdelarnas nackdel. De långa avstånden öka frakterna, det hårda klimatet kräver ett gedignare byggnadssätt, ökar uppvärmnings- och belysningsutgifterna och höjer levnadskostnaderna och därmed lönenivån. Transportvägarnas längd vållar ökad lagringstid och därmed ökade lagringsutgifter. Och så, och inte minst, är Norrland en ur skattesynpunkt särskilt ogynnsamt ställd del av vårt land. Värst äro förhållandena i detta hänseende i Norrbotten. Enligt den senaste finansstatistiken hade endast en av 25 kommuner en debitering av 10 kronor eller därunder per skattekrona. Medan alltså 96 % av Norrbottens-kommunerna lågo över och 4 % under 10 kronors-strecket, rådde samma år det rakt motsatta förhållandet i vårt sydligaste län, Malmöhus län. Jag vill inte utan vidare påstå, att skatteförhållandena i Norrbottens län på ett utslagsgivande sätt hämmat den enskilda företagsamheten där uppe, men nog torde korrelatio-

nen mellan skattetrycket och den krympande företagsamheten där uppe ge anledning till begrundan, när i dessa dagar effekten av en skärpt beskattning i allmänhet står under debatt.

Det kan vara av intresse att erinra om att en av de utvägar, som man utomlands, till synes icke utan framgång beträtt, när det gäller att skapa ny företagsamhet inom en viss landsända, där produktionen varit handicapad genom höga kostnader eller av andra omständigheter, varit skattelindringarnas väg. I anslutning härtill borde ny företagsamhet i norrlandslänen i största möjliga utsträckning befrias från krigskonjunkturskatt och såvitt gäller redan förefintlig företagsamhet skattebefrielse medges för merinkomster, som investeras i Norrland, detta vare sig medlen härflyta från rörelse däruppe eller icke. Det kan ifrågasättas, huruvida icke befrielsen från krigskonjunkturskatt borde göras generell, när det gäller Norrbotten. Om statsmakterna skulle följa den nu antydda linjen i skattepolitiken skulle detta innebära ett principiellt erkännande av att lösningen av Norrlands försörjningsproblem är ett riksintresse. På denna väg skulle det kanske bli möjligt för syd- och mellansvenska företag i samverkan att starta eller lämna sin medverkan till exempelvis den hydreringsanläggning för framställning av flytande bränslen och smörjoljor, varom i dag tidigare talats.

När det gäller de norrländska försörjningsfrågorna är det en viktig förutsättning för varje diskussion, som skall kunna leda fram till positiva resultat, att den föres med realiteterna klart för ögonen. Äro vi ense om målet, nämligen att dessa frågor böra få en sådan lösning, som säkerställer en skälig utkomst åt Norrlands befolkning inom Norrland, då böra också industriens synpunkter kunna påräkna förståelse. Vad man skulle och med rätta kunnat klandra industrien för, det skulle ha varit, om den likgiltigt blundat för existensen av norrlandsfrågorna, inte däremot att den vill sätta sig in i dessa frågor och föreslå positiva åtgärder för deras lösning. I diskussionen om norrlandsfrågorna har det, synes det mig, på ett ganska missvisande sätt kommit att ordas om motsättningar emellan olika län och landsdelar eller mellan statens intressen och de enskildas. Alltför lätt förbiser man allt det stora och gemensamma i norrlandsfrågorna, allt det som i själva verket gör, att vi här kunna tala om ett i ovanlig grad över särmeningar i detaljer upphöjt allmänt intresse.

Detta gäller icke blott om slutmålet utan även — inom vissa gränser — om medlen för dess förverkligande. När industrien dryftar sina möjligheter till att på längre sikt förbättra det norrländska för-

sörjningsläget, är den klart medveten om att klokt avvägda stödåtgärder från det allmännas sida kunna behövas för att mildra övergångssvårigheterna. Vad som skett, framförallt i Västerbottens län, torde också ha ådagalagt industriens intresse för och möjligheter att framgångsrikt medverka i en dylik realistisk stödpolitik. Låt oss icke i onödan riva dessa och andra bryggor, som praktisk erfarenhet och eftertanke nu håller på att slå mellan skilda principiella åskådningar!

Ragnar Sundén.